

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BAND C

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

ТОМ С

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК НА ПОШАНУ

АКАД. КИРИЛА СТУДИНСЬКОГО

Ч. II.

ПРАЦІ ІСТОРИЧНІ

У ЛЬВОВІ, 1930

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

НЕЗВІСНИЙ ЕПІЗОД З ЖИТТЯ ДОРОШЕНКА.

Написав МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ (Київ).

Історіографія і ще більше красне письменство ХІХ і поч. ХХ в. присвятили багато уваги Петрові Дорошенкові — зробили з нього одну з найпопулярніших постатей української історії. Але вся увага зосереджується на трагічному десятилітті його гетьманства. Попередня ж діяльність відома незвичайно мало — хоча було б дуже цікаво її знати. Тому все, що можна знайти з його попереднього життя, варте того, щоб його зібрати і висвітлити. В отсій замітці я хочу спинитися на однім досі невідомім епізоді його діяльності з часів Хмельниччини. Епізод сам по собі не яскравий і не вплітає лаврів в його біографію, але, повторюю, все, що можна зібрати про діяльність Дорошенка перед гетьманством, варте уваги.

Діялося се літом 1655 р. серед комбінованого українсько-московського наступу на землі Польщі—Литви. Головна українська армія під проводом самого гетьмана наступала на Галичину. Північна армія під проводом „гетьмана сіверського“, Івана Золотаренка вела операції в районі горішнього Дніпра і Березини; частина сього сіверського війська стояла під Старим Биховом (на Дніпрі, пониже Могилева), що завзято боронився й не піддавався козакам, розбиваючи їх плани прилучення до козацької території сих горішне-дніпрянських країв. Царська армія заходила коло Вильна. Між гетьманською кватирою і царською ставкою йшли часті пересилки. Відносини не визначалися щирістю. Позначалась уже цілком ясна глибока розбіжність між українською політикою, що ставила своїм завданням приєднання до козацької України західніх українських земель і Білоруси та утворення з них одної українсько-білоруської держави під протекторатом Москви, Туреччини і може ще якихось держав, — і політикою московською, що ставила широкі плани експансії в землях Литви—Польщі, в краях балканських, і в землях білоруських і українських хотіла бачити прості провінції, такі самі, як старші надбаня Московського царства.

Але власне — чим менш було щирости, тим більш і уряд український і уряд московський старалися тушувати сю розбіжність, що відбивалась дуже шкідливо і на воєнних операціях і на дипломатії і на внутрішній політиці обох держав, і надробляли брак щирости ріжними зверхніми етикетальними зносинами. Гетьман і цар сповіщали один другого через окремі посольства про свої операції і воєнні успіхи; гетьман посилав цареві визначніших полонеників і „язиків“ — з котрих можна було щось довідатись; цар платив дарунками, соболями, „милостивими словами“ і „похвалами“ за вірну службу: що місяця або й частіше були такі пересилки. З козацької сторони їздило звичайно десять і більше людей: кілька з старшини, кілька з заслуженіших і рядових козаків, що при сій нагоді одержували цінні дарунки, гроші, а при тім вели й ріжні торговельні та фінансові операції, тому охочих до таких подорожей було багато і визначення до них було виявом гетьманської ласки.

Так от на початку липня (в останніх днях червня старого стилю, як каже звідомлення) призначив гетьман на шефа такого посольства Петра Дорошенка. Мало воно відвезти цареві гетьманського листа і „вістові письма“ — звідомлення про операції козацького війська і вісті одержані в гетьманському штабі, та двох „німців“ з польського війська, т. зв. „язиків“, для інформації московського штабу: один називається капітан Давид, а другий Матус; взято їх у битві під Межибожем. В „товаришах“ з Петром Дорошенком їхав його брат Федір, три сотники і сім рядових козаків — посольство було досить репрезентативне. В розпитах Петро Дорошенко назвав себе „наказним полковником“ — на жаль, без пояснення, де саме він полковникував (взагалі відомості про посольство — як видно з нижче поданих документів, дуже скупі, а самі акти посольства пропали).

Дорошенко з товаришами поїхав на Старий Бихів, де стояв козацький табор, і відти козацький полковник Курбацький взявся відпровадити їх до московського війська, щоб дістатися до царської ставки. Але хоч Курбацький повів їх нібито доволі обережно, не зближаючися до неприятельського війська, що трималося в Старім Бихові, сталося нещастя — бихівська розвідка їх підстерегла, напала в дорозі і погромила сю експедицію: відбила бранців, що віз Дорошенко, забрала дипломатичну кореспонденцію і все, що було, тільки самі з душею втекли назад до козацького табору, де лишився старшим полковник Косинський (що сталося з Курбацьким, невідомо). Косинський

відправив їх до найближчого московського табору, що стояв на Березині під проводом кн. Олексія Трубецького, а той повідомив про сю неприємну пригоду царя. В ставці дано розпорядження — дати сим нещасливим послам жаловання прикладом попередніх і відправити назад до гетьмана. Від царя виписано листа з повідомленням про все, що сталося. На великий жаль, в усій кореспонденції від самого Дорошенка нема нічого: все пишуть за нього інші. Але з огляду на його славне ім'я подаємо сю кореспонденцію (разом з актами інших українських посольств сих років вона збереглася в архіві московського сибірського приказу тому, що соболів послам видавано з його сибірської скарбниці: сибірські соболі, що збиралися від сибірської людности, служили замість монети в усяких дарунках то-що).

I. Одписка Ол. Трубецького, одержана в ставці 14 серпня с.с.

Августа въ 4 день приѣхали к нам, холопом твоим, на стан на реку Березину на Слуцкую сторону Запорозского войска гетмана Богдана Хмельницкаго посланецъ Петръ Дорофѣевъ с товарищи. А сказали, государь, нам, холопом твоим, они Петръ с товарищи: ѣхали де государь, они к тебѣ, вел. гос., от гетмана от Богдана Хмельницкаго с вестовыми писмами; да с ними ж де государь послал к тебѣ, вел. гос., гетманъ Богданъ же Хмельницкойъ взятых на бою въ языцех Нѣмецъ дву человекъ: капитана с товарищем. I приѣхали де, государь, они к Старому Быхову в городокъ к черкасскому полковнику к Самойлу Курбацкому. И Курбацкой-де повел их из городка своего блиско города неопасно; i быховцы-де, государь, вышед ис Старово Быхова их побили, и тѣ вестовые письма и дву языковъ, которыхъ послалъ было к тебѣ великому государю с ними гетман Богдан Хмельницкой, — у нихъ взяли в Быхов. И они-де, государь, с того погрому прибежали въ городокъ к черкасскому ж полковнику к Ивану Косицкому; и Косицкой-де отпустил их к нам холопом твоим. Да того же числа прислал к нам ис-под Старово ж Быхова черкасской полковник Иван Косицкой листокъ о том же погроме. И мы, холопи твои, гетмана Богдана Хмельницкаго посланца Петра Дорофѣева с товарищи отпустили к тебѣ, государю...“

II. Лист полковника Івана Косинського до кн. Ол. Трубецького. („Список з белоруского писма“).

Мой многомилостивый пане гетмане Трубецкиі и добродѣю мой великиі! Вѣдомо чиню твоей милости: ѣхали посланники от его милости пана гетмана Хмельницкаго с вязнеми до его царского величества, а приѣхали до полку пана Курбацкаго и проводил до нашего полку. Тѣ незбожные люди вышед из Быхова тѣхъ вязней отняли и листы гетманские взяли. А намъ панъ Курбацкиі никаковы вѣдомости не учинил наперед, чтоб мы вмѣсте с ним провели тѣхъ посланников; дали нам вѣдомость с погрому помощи просячи. Мы всѣдши на лошади с полковником твоей милости, а с моимъ товарищемъ, какъ могли помочь чинили. Я прошу твоей милости, изволь твоя милость тѣмъ посланникомъ письмо дати до его царского

величества и хлѣба им не возбранить, и вѣрити им во всемъ. И прошу твоей милости, изволь до тѣхъ людей милостивъ быти. Посем твоей милости отдаюся. Дан с табору Варкалабовского лѣта 1655 г. июля 30 дня. Всего добра желательный Иван Косинский полковникъ гетманский.

III. Лист царя до Б. Хмельницкого (чорновик).

Повний царський титул — „нашего б. в. войска Запорожскаго гетману Богдану Хмельницкому и всему войску Запорожскому наше ц. в. милостивое слово. В нынешнем во 163-м году августа въ 14 день писали къ намъ, вел. гос. нашего ц. в-ва бояре и воеводы: ближней боярин и намѣсникъ казанской князь Алексѣй Никитичъ Трубецкой с товарищи: Августа-де въ 4 день приѣхали к нимъ на реку Березну на Слуцкую сторону нашего ц. в. твои, гетмана Богдана Хмельницкого, посланцы Петръ Дорошенко с товарищи; а сказали имъ бояромъ нашимъ и воеводам, что послал их к намъ, вел. гос., к нашему ц. в-ву, с вестовыми писмами и со взятыми языки з двумя человекъ Нѣмцы нашего ц. в-ва ты, гетман Богдан Хмельницкий. И какъ-де они приѣхали под Старой Быхов в городок нашего ц. в. войска Запорожского к полковнику к Самойлу Курбацкому, а Курбацкой-де повел ихъ из городка і не близко города. И Быховцы вышед из Старово Быхова товарищев их, казаков, побили и тѣ вестовые писма и дву языков у них взяли в Быхов. И они-де, Петръ с товарищи, с того погрому прибежали в городок нашего ц. в. войска Запорожского к полковнику к Ивану Косицкому. И Косицкой-де прислал ихъ к намъ нашего ц. в. бояромъ и воеводам. И они, бояре наши и воеводы, прислали их, Петра с товарищи, к намъ, вел. гос., к нашему ц. в-ву.

А Петръ Дорошенко с товарищи в Посольскомъ Приказе сказали: в нынешнем-де во 163-м году в ѣюне месяце в послѣдних числах послал ихъ к намъ вел. гос. к нашему ц. в-ву с листом и с вестовыми писмами и со взятыми языки з двумя человекъ Нѣмцы ты, нашего ц. в-ва гетман Богдан Хмельницкий. А тѣ-де языки взяты были на бою в Межибоже, а имяны тѣ языки — капитан Давыд, а другой Матус. И какъ-де они приѣхали в Черкаской городокъ к полковнику к Самойлу Курбацкому, и полковникъ-де Курбацкой повелъ ихъ, і не близко города Старово Быхова; и Быховцы де выбежав из Старово Быхова скорым дѣломъ ихъ побили, и листъ твой, гетмана нашего, и вестовые писма у нихъ взяли, и тѣхъ языковъ отбили. А они-де, Петръ с товарищи, 17 человекъ, с того погрому ушли в Черкаской же городокъ к полковнику к Ивану Косицкому, а Косицкой отпустил ихъ нашего ц. в-ва к бояром и воеводам: к ближнему боярину и намѣснику казанскому ко князю Алексѣю Никитичю Трубецкому с товарищи. А они, бояре наши и воеводы, отпустили ихъ к намъ, вел. государю. И мы, вел. гос., наше ц. в-во, пожаловавъ ихъ, Петра с товарищи, нашимъ государскимъ жалованьемъ, отпустили к тебѣ. Писан в нашемъ государскомъ походе на стану нашего ц. в. в городе Вильне. Лѣта 7163-го августа въ 16 день.

IV. „Написано в доклад: В нынешнемъ во 163-м году августа въ 14 день писали ко государю царю и в. кн. Ал. Мих. всеа В. и М. Росіи самодержцу бояринъ и воеводы князь Алексѣй Никитичъ Трубецкой с товарищи, и прислали войска Запорожского гетмана Богдановых посланцов Хмельницкого Петра Дорошенка с товарищи 12 человекъ. А ѣхали-де тѣ посланцы к вел. государю от гетмана с вестовыми писмами и с языки

к черкаскому полковнику к Курбацкому, и Курбацкой повелъ ихъ мимо города. И вышед из Быхова многие люди их, посланцов, побили и листъ гетманской и вестовые писма и языков у них отбили; а языков де с ними было 2 человекъ Нѣмецъ.

А посланцы: Петръ Дорошенко — сказался полковником наказным, да брат ево родной Ѳедор, да 3 человекъ сотников, 7 человекъ казаков. А в роспросе сказали тож, что и в отписке бояр и воевод князя Алексѣя Никитича Трубецкого с товарищи написано.

Да с ними ж прислан в провожатых ис-под Быхова Курбацкого полку сотникъ Осипъ Максимовъ да 2 человекъ казаковъ.

А что тѣмъ посланцомъ и провожатымъ дати государева жалованья на отпуске, и о томъ государь-царь (титул) какъ укажетъ“.

Далі виписано попередні видачі гетьманським післанцям, а на окладках резолюція:

„163 августа в 16 день государь пожаловал — велѣл дати своего государева жалованья на отпускъ гетманским посланцам: Дорошенку двѣ пары соболей — пара в 8 руб., пара в 7 руб.; брату ево пара соболей 5 руб.; сотникам трем человекам по паре соболей, по 4 рубли пара; казакам 2 чел. по паре по 2 рубли пара, одному пол — 2 рубли пара; трем человеком по парѣ на 4 алтынъ пара, одному человеку пара рубль; денегъ всѣм 12 рублев.

Курбацкого сотнику Анисиму Матвѣеву пара соболей 4 рубли; казакам двум человеком по паре соболей по рублю пара; денегъ всѣм три рубли“.

Додам, що сей інцидент не відбився на репутації Дорошенка і зимою 1656/7 р. вислано його ще в важнішій місії — договорюватися з королем шведським. Але й сим разом він не мав щастя: дорогу заступило польське військо, і Дорошенко з товаришами вернулися назад¹⁾. Можливо, що інцидент 1655 року зробив його обережним аж надто.

¹⁾ Акты Южной и Западной Россіи III, с. 572.